

INHOUD

Inleiding

Het Roseto-mysterie

9

DEEL EEN: KANSEN

Hoofdstuk 1

Het Mattheuseffect

21

Hoofdstuk 2

De tienduizend-urenregel

43

Hoofdstuk 3

Het probleem met genieën, deel 1

79

Hoofdstuk 4

Het probleem met genieën, deel 2

103

Hoofdstuk 5

De drie lessen van Joe Flom 131

131

DEEL TWEE: DE ERFENIS

Hoofdstuk 6

Harlan, Kentucky

179

Hoofdstuk 7

De etnische theorie van vliegtuigongelukken

195

Hoofdstuk 8

Rijstvelden en wiskundeproefwerken

247

Hoofdstuk 9

Marita's overeenkomst

275

Epiloog

Een Jamaicaans verhaal

297

Noten 315

Dankwoord 327

Register 329

INLEIDING

Het Roseto-mysterie

‘DEZE MENSEN GINGEN DOOD DOOR OUDERDOM.

DAT WAS ALLES.’

— I —

Roseto Valfortore ligt ruim 150 kilometer ten zuidoosten van Rome aan de voet van de Apennijnen in de Italiaanse provincie Foggia. Het is een typisch middeleeuws dorpje, gebouwd rondom een groot centraal plein. Tegenover dat plein ligt het Palazzo Marchesale, het paleis van de familie Saggese, de voormalige grootgrondbezitter van dit gebied. Aan de ene kant leidt een galerij richting de kerk, de Madonna del Carmine – Onze-Lieve-Vrouw van Carmine. Smalle traptreden voeren naar de top van de heuvel, geflankeerd door dicht bij elkaar liggende huizen met rode dakpannen.

Eeuwenlang werkten de *paesani* van Roseto in de marmijnen in de omliggende heuvels, of ze cultiveerden het veld in het terrasland in het dal. Ze moesten 's ochtends zes of zeven kilometer bergafwaarts lopen, en 's avonds maakten ze de lange tocht terug. Het leven was zwaar. De dorpsbevolking was nauwelijks geletterd en straatarm, en had weinig hoop op economische verbetering, totdat aan het eind van de negentiende het verhaal Roseto bereikte dat er een land van mogelijkheden was, aan de overkant van de oceaan.

In januari 1882 vertrok een groep van elf inwoners van Roseto (tien mannen en een jongen) naar New York. Hun eerste nacht in New York brachten ze door op de vloer van een café in Mulberry Street, in Manhattans wijk Little Italy. Daarna gingen ze verder westwaarts, en vonden uiteindelijk werk in een leisteengroeve 130 kilometer ten westen van de stad in de buurt van Bangor, Pennsylvania. Het jaar daarna vertrokken nog vijftien inwoners van Roseto uit Italië naar Amerika en een aantal leden van deze groep kwam eveneens terecht in Bangor, waar ze zich aansloten bij hun landgenoten in de leisteengroeve. Deze immigranten zonden berichten naar Roseto over de beloften van de Nieuwe Wereld en al snel pakte de ene na de andere groep uit Roseto zijn tassen en vertrok naar Pennsylvania, totdat de aanvankelijke stroom immigranten een stortvloed werd. Alleen al in 1894 vroegen twaalfhonderd bewoners van Roseto een paspoort naar Amerika aan, waardoor hele straten van hun oude dorp leeg kwamen te staan.

De inwoners van Roseto begonnen land te kopen op een rotsachtige helling die alleen met Bangor was verbonden door een steil pad met diepe wagenvoren. Ze bouwden dicht op elkaar staande stenen huizen van twee verdiepingen met leien daken in smalle straten die de helling op en af liepen. Ze bouwden een kerk die ze *Our Lady of Mount Carmel* noemden. De hoofdstraat waar de kerk aan lag, noemden ze Garibaldi Avenue, naar de grote held van de Italiaanse eenwording. In het begin noemden ze hun stad New Italy. Maar ze veranderden die naam al snel in iets dat geschikter leek, aangezien ze in het afgelopen decennium bijna allemaal uit hetzelfde dorp in Italië waren gekomen. Ze noemden hun stad Roseto.

In 1896 nam een dynamische jonge priester, pater Pasquale de Nisco, de wacht over in Our Lady of Mount Carmel. De Nisco richtte spirituele verenigingen op en organiseerde festivals. Hij moedigde de stadsbewoners aan om het land te ontginnen en om uien, bonen, aardappelen, meloenen en vruchtbomen te planten in de lange tuinen achter hun huizen. Hij deelde zaden en bollen uit. De stad kwam tot leven. De inwoners begonnen in hun achtertuinen varkens te fokken en druiven te kweken voor zelfgemaakte wijn. Er werden scholen, een park, een klooster en een begraafplaats gebouwd. Aan Garibaldi Avenue werden kleine winkels, bakkerijen, restaurants en bars geopend. Er werd meer dan een dozijn fabrieken uit de grond gestampt waar blouses voor de kledingindustrie werden gemaakt. Het aangrenzende Bangor was voornamelijk Wels en Engels en de eerstvolgende stad was overwegend Duits, wat betekende (gegeven de fragiele relatie tussen de Engelsen, Duitsers en Italianen in die jaren) dat Roseto uitsluitend voor voormalige bewoners van Roseto was: wie in de eerste decennia na 1900 langs de straten van Roseto in Pennsylvania liep, zou alleen maar Italiaans hebben horen spreken. En niet zomaar Italiaans, maar precies het zuidelijke Foggia-dialect dat werd gesproken in het Italiaanse Roseto. Roseto, Pennsylvania, was een kleine, autarkische gemeenschap – vrijwel niemand had er ooit van gehoord – en dat was waarschijnlijk zo gebleven als Stewart Wolf zich er niet mee bemoeid had.

Wolf was een arts. Hij deed onderzoek naar de spijsvertering aan de medische opleiding van de University of Oklahoma en hij bracht zijn zomers door op een boerderij

die hij had gekocht in het oosten van Pennsylvania, niet ver van Roseto. ‘Toen we daar in de zomer een keer waren (dat zal aan het eind van de jaren vijftig zijn geweest), werd ik uitgenodigd om een lezing te geven voor de plaatselijke medische gemeenschap,’ zei Wolf jaren later in een interview. ‘Na afloop van de lezing nodigde een van de plaatselijke artsen me uit voor een biertje. En terwijl we wat zaten te drinken zei hij: “Weet je, ik heb al zeventien jaar een praktijk. Ik krijg patiënten van overal, en ik zie zelden een hartpatiënt uit Roseto die jonger is dan vijfenzestig jaar.”’

Wolf was verbaasd. Het waren de jaren vijftig, jaren voordat er medicijnen waren om het cholesterol te verlagen en voordat er actief aan preventie van hartziekten werd gedaan. Hartaanvallen waren een epidemie in de Verenigde Staten. Ze waren de voornaamste doodsoorzaak bij mannen onder de vijfenzestig. Het was normaal gesproken onmogelijk om arts te zijn en geen hartziekten tegen te komen.

Wolf ging op onderzoek uit. Hij schakelde een paar van zijn studenten en collega’s van Oklahoma in. Ze broedden op de overlijdensakten van de inwoners van de stad en gingen zoveel jaren terug als ze konden. Ze analyseerden de dossiers van artsen. Ze construeerden familiegenealogieën op basis van medische geschiedenissen. ‘We gingen stevig aan de slag,’ zei Wolf. ‘We besloten om een voorlopig onderzoek te doen. We begonnen in 1961. De burgemeester zei: “Al mijn zusters gaan jullie helpen.” Hij had vier zusters. Hij zei: “Je kunt de raadszaal gebruiken.” Ik zei: “Waar gaan jullie je raadsvergaderingen dan houden?” Hij zei: “Ach, die stellen we wel even uit.” De dames brachten

ons lunch. We hadden kleine hokjes waar we bloed konden afnemen en ecg's maken. We bleven er vier weken. Toen sprak ik met de autoriteiten. Ze stelden de school beschikbaar voor de zomerperiode. We nodigden de hele bevolking van Roseto uit om zich te laten testen.'

De resultaten waren ronduit vreemd. In Roseto stierf vrijwel niemand onder de 55 aan een hartaanval of vertoonde enig teken van hartziekte. Bij mannen van boven de 65 was het sterftcijfer door hartziekten in Roseto ongeveer de helft van dat van de Verenigde Staten als geheel. Het totale sterftcijfer voor alle doodsoorzaken in Roseto was zelfs een verbazingwekkende 30 tot 35 procent lager dan het had moeten zijn.

Wolf haalde er een vriend bij, een socioloog van Oklahoma genaamd John Bruhn, om te helpen. 'Ik huurde medische studenten en postdoctoraalstudenten in de sociologie in als interviewers en die gingen langs alle huizen in Roseto om te praten met iedereen van eenentwintig jaar en ouder,' herinnert Bruhn zich. Dit was meer dan vijftig jaar geleden, maar in de stem van Bruhn klonk nog steeds verbazing door terwijl hij terugdacht aan wat ze hadden ontdekt. 'Er was geen zelfmoord, geen alcoholisme, geen drugsverslaving en heel weinig misdaad. Er zat niemand in de bijstand. Toen keken we naar maagzweren. Die hadden ze ook niet. Deze mensen gingen dood door ouderdom. Dat was alles.'

Wolfs vakgebied heeft een naam voor een plaats als Roseto – een plek die buiten de alledaagse ervaring ligt, waar normale regels niet voor opgaan. Roseto was een *uitblinker*.

– 2 –

Wolfs eerste gedachte was dat de opmerkelijk hoge leeftijd van de bewoners van Roseto iets te maken moest hebben met hun voedingsgewoonten uit de Oude Wereld, waardoor ze gezonder bleven dan andere Amerikanen. Maar hij beseftte al snel dat dat niet waar kon zijn. Ze kookten met varkensvet in plaats van de veel gezondere olijfolie die ze in Italië gebruikten. Italiaanse pizza had een dunne gezouten korst, bevatte olie en misschien wat tomaten, ansjovis of uitjes. Maar pizza in Pennsylvania was brooddeeg met veel worstjes, pepperoni, salami, ham en soms eieren. Zoetheid als *biscotti* en *taralli* werd in Italië alleen met kerst en Pasen gegeten; in Roseto het hele jaar door. Toen Wolf de gebruikelijke eetgewoonten in Roseto liet analyseren door diëtisten, ontdekte hij dat maar liefst 41 procent van hun calorieën afkomstig was van vet. En dit was ook geen stad waar mensen bij zonsopgang uit bed sprongen om yoga te doen of een stevige tien kilometer te gaan hardlopen. De inwoners van Roseto waren zware rokers en velen hadden last van overgewicht.

Als het dus niet aan de voeding en lichaamsbeweging lag, zat het dan in de genen? Wolf traceerde alle familieleden van de inwoners van Roseto die hij kon vinden. Als er bijvoorbeeld een grote groep bloedverwanten van mensen uit Roseto in Cleveland woonde die evenmin aan een hartaanval overleden, zou dat erop kunnen wijzen dat hier een beschermend gen aan het werk was. Maar dat was er niet. De neven en nichten van de bevolking van Roseto hadden hetzelfde gezondheidsprofiel als iedereen.

Vervolgens keek Wolf naar het gebied waar Roseto lag. Was er iets met het wonen aan de voet van de heuvel in het oosten van Pennsylvania dat goed voor de gezondheid was? De twee steden die het dichtst bij Roseto lagen, waren Bangor, net voorbij de heuvel, en Nazareth, een paar kilometer verderop. Ze waren allebei ongeveer even groot als Roseto, hadden een vergelijkbaar leeftijdsprofiel, dezelfde sociaal-economische kenmerken, de mensen deden hetzelfde soort werk als in Roseto en er woonden dezelfde hardwerkende, sterk religieuze Europese immigranten. Wolf kamde de medische dossiers van beide steden uit. Onder mannen van boven de 65 was het sterftecijfer door hartziekten in Nazareth en Bangor ongeveer drie keer zo hoog als in Roseto. Weer een doodlopende weg.

Wolf kwam langzaam tot het besef dat het geheim van Roseto niet lag in voeding, lichaamsbeweging, genen of de omgeving van Roseto. *Het moest om Roseto zelfgaan.* Terwijl Wolf en Bruhn door Roseto dwaalden en met de inwoners spraken, begonnen ze te zien welk stempel de geschiedenis op de stad had gedrukt. Ze zagen hoe de mensen elkaar opzochten, op straat bleven stilstaan om in het Italiaans een praatje met elkaar te maken, en in hun achtertuinen voor elkaar kookten. Ze kregen inzicht in de familieclans die ten grondslag lagen aan de sociale structuur van de stad. Ze zagen dat in veel huizen drie generaties onder hetzelfde dak woonden en hoeveel respect er was voor de grootouders. Ze gingen naar de mis en zagen het verenigende en kalmerende effect van de kerk. Ze telden tweeëntwintig afzonderlijke openbare verenigingen in een stad van iets minder dan tweeduizend mensen. Ze ontdekten het specifieke

egalitaire ethos van de stad: de rijken werden ontmoedigd om hun succes tentoon te spreiden en de mislukkelingen werden geholpen om hun fiasco's te verdoezelen.

Ze beseften dat de inwoners van Roseto bij het overbrengen van de *paesani*-cultuur van Zuid-Italië naar de heuvels van oostelijk Pennsylvania een krachtige, beschermende sociale structuur hadden gecreëerd die hen kon isoleren van de druk van de moderne wereld. Ze waren niet gezond om wat ze deden of wie ze waren, of vanwege de beslissingen die ze over hun gezondheid namen. Ze waren gezond om waar ze vandaan kwamen, omdat zelfs de moderne wereld niet opkon tegen een culturele erfenis die in de loop van honderden jaren was ontstaan.

‘Ik weet nog dat ik voor het eerst naar Roseto ging. Ik zag familiemaaltijden met drie generaties, alle bakkerijen, mensen die op straat flaneerden, op hun veranda's met elkaar zaten te praten, de naaiateliers waar de vrouwen overdag werkten terwijl de mannen in de leisteengroeven werkten,’ zei Bruhn. ‘Het was precies wat je in een landelijk gebied van Italië zou zien. Het was fantastisch.’

U kunt zich voorstellen hoeveel scepsis Bruhn en Wolf tegenkwamen toen ze hun ontdekkingen voor het eerst aan de medische gemeenschap voorlegden. Ze gingen naar congressen waar hun collega's lange rijen gegevens presenterden, gegroepeerd in ingewikkelde tabellen, verwijzend naar dit type proteïne of dat type fysiologisch proces; en zij hadden het over de mysterieuze en magische voordelen van mensen die op straat stilstaan om met elkaar te praten en bij wie drie generaties onder één dak wonen. ‘In die tijd heerste er in de medische wereld een theorie dat hartziekten